

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/3—4

БЕОГРАД
2000

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 3–4 (2000)

САДРЖАЈ

Граматика и нормативистика

Каже се: <i>СЕО ПОРЕД ЊЕ</i> , али не и: <i>*УСТАО ПОРЕД ЊЕ</i> ; зашто? (МИЛКА ИВИЋ)	185
О граматичко-семантичким проблемима исказа <i>сјало ми је до некога / до нечега</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	188
Белешке о категорији јединичности у српском језику (БОГДАН Л. ДАБИЋ)	198
Репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода са сугласничком скупином на крају основе (БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ)	204
Суфикс <i>-ист/а/</i> у српском стандардном језику (БОЖО ЋОРИЋ)	211
О краћењу дужина првих компонената именичких сложеница у српском језику (СТАНИМИР РАКИЋ)	236
<i>Лейлици</i> или <i>леј(ј)елица?</i> (За чвршће критеријуме нормирања) (МИЛАН ШИПКА)	244
Неједнаки облици једног глагола (<i>жвакајти/жвајати</i>) (АСИМ ПЕЦО)	254

Лексикологија и семантика

Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику (социolingвистички аспекти употребе и развоја) (СТАНА РИСТИЋ)	257
<i>Ошћи до кумине куће</i> (ПРВОСЛАВ РАДИЋ)	273

Историја књижевног језика

Настанак и структура српског књижевног језика (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	279
---	-----

Етимологија и ономастика

<i>Приче</i> (НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ)	295
---	-----

Прикази

Данко Шипка, <i>Основи лексикологије и сродних дисциплина</i> (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	301
<i>Правойс српскога језика — Приручник за школе</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	307
Иван Клајн, <i>Лингвистичке студије</i> (Партенон, Београд, 2000) (БОРБЕ ОТАШЕВИЋ)	318
Ранко Бугарски, <i>Лица језика (социolingвистичке теме)</i> (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	321

<i>Симпозиј о босанском језику и поводом њега</i> (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	326
Из савремене руске србистике (В. П. Гудков, <i>Славистика. Србистика</i> . Москва, МГУ, 1999) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	333
О <i>Речнику</i> Милоша Московљевића (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	338
Отворена књига (Милан Шипка, <i>Зашто се каже?</i> , Популарна лингвистика 3, ЦПЛ Београд / Прометеј, Нови Сад 1998, 272) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	343
Библиографија	
Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000) (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ и ВЕСНА ЛОМПАР)	345
Прилози	
Видови диференцијације између говора и књижевнојезичке норме (БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ)	381
Нове и незабележене речи — грађа (II) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	387

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ
(Филозофски факултет, Ниш)

ПРИЧЕ

У раду се износи мишљење да је микротопоним *Приче*, полазећи од апелативног значења „место окренуто сунцу“, могуће тумачити као модификовану форму основног лика *йричел*, водећи рачуна о дијалекатским приликама у којима се овај топоним региструје.

У *Нашем језику* XXXIII/1-2 за 1999. годину објавила је Звезда-на Павловић (стр. 107-111) занимљив чланак о топониму *Приче* „у једном хидро-ареалу, у сливу Ветернице, који географски припада сливу Јужне Мораве, а по говорним особинама призренско-тимочком дијалекатском типу“. Ту ауторка има у виду „деветнаест мтопонима развијених од лексеме *йриче*“ (стр. 109), у бележењу Ристе Николића и Момчила Златановића (изворе види тамо, стр. 112). „Четири су самосталне ономастичке речи — *Приче*, а петнаест су двочлани мтопоними“ (стр. 109). Управо синтагматска конструкција потврђује да је *Приче* средњега рода (*Голо П.*, *Кусо П.* итд.).

У наведеном раду, идући за М. Павловићем¹, ауторка *йриче* тумачи као „контаминацију значења грчког глагола *προίξω* „faire asséoir devant“, „placer devant“ и им. *πρῶν*“, за чиме следи језичка анализа могуће адаптације грчког облика српском фонетизму, а потом и закључак, дакле: „Према томе би *Приче* значило: оно што је добијено на дар, поклоњена земља; прђија, мираз“ (стр. 11), и нешто даље, на истој страни, то се потврђује објашњењем једног топонима (у Николићевом запису из Дреновца) „земља дата као дар, поклоњена земља, поклон“.

Не доводећи у питање показано тумачење, односно грчко порекло ове речи, нама се чини да је могуће размишљање и у другом смеру, и то полазећи од места у значењу могућег апелатива (*йриче*) које ауторка напушта идући за изазовом грчке позајмљенице.

Наиме, она одлучно одбацује запажање једног од записивача ових топонима, Р. Николића, који *йриче* дефинише као „место у присоју“. Тај део њеног рада гласи: „Показаће се да за семан-

¹ Павловић М. 1968.

тичко-етимолошку анализу топонима то истицање да у локалном говору лексема *йриче* значи 'место у присоју' нема значаја. Коинциденција је да се мтопоним *Приче* већином налази на осунчаном месту што је утицало да тај детаљ буде уочен" (стр. 109).

Наше размишљање полази управо одатле, од апелативне ознаке да је место подразумевано и означено као *йриче* управо: *месѿо окренуѿо сунцу*. Таква места су још „у сунцу (у слнце/слѿнце/слунце)“, „у лице“, „у чело“. У југоисточној Србији има више микротопонима типа Лице, Челопек.

Најкраће — мислимо да *йриче* може бити и преобликована сложеница *йричел*. Шире — то тражи и нека разјашњења.

Није реткост да се у народној географској терминологији простор одређује према сунцу, као ни то да се анатомска лексика искористићава у географској терминологији па и топонимији.² Пажњу ипак сводимо на врањски крај (шире узет), одакле нам и долази апелатив-топоним *йриче*.

Неки од таквих апелатива, у *Речнику говора јужне Србије* (в. Литературу), јесу: *жежжница* „место у припеку“ (стр. 118), *йрижег* „припек“ (370), *йригор* „место где се земља брзо исуши“, најзад — *челойек* „брег према сунцу“ (453). То у Пољаници. А у Карадагу, према А. Урошевићу, поред *Челойека* (стр. 151) налазимо и *Челик* — село, „име му је по затеченом топониму“ (151).

Ако су „лице“ и „чело“ места окренута и истурена сунцу, *йричел* не би био далеко од тога. А не би био ни тако редак,³ и то на ширим просторима. Да наведемо само неке примере. У Озринићима налазимо: „*Причелье*, при страни“⁴ (тамо и: *Приљуѿак*, „при камену“).⁵ У Црној Реци имамо: „*Причель*, м., присој — Наша лојза била у Чуку, у причель, па цео дан и сунце грејало“.⁶ Говор Свиничана у Румунији, познаје *йричелá* ж „место у шуми где вечито греје сунце“.⁷ У Заглавку имамо „*йричал*, страна окренута сунцу“ и топониме: *Причал* у селима Кандалица, Папратна; *Причал/Причел* у Старом Кориту, и једном: *Мáла йрич* у Алдинцу.⁸ И увек се наглашава окренутост сунцу!⁹

² Види: Михајловић (1970): 7–48.

³ Ни предлог *йри* није редак у топономастичким сложеницама. Са Космета — Елезовић (1935), да узмемо само једну област са југа Србије, имамо: *йрийека*, *йрисије*, или ојкониме: *Придворица*, *Призрен*, *Прилује* (< Прилујје).

⁴ Пијановић (1989), стр. 10.

⁵ Исто, стр. 34.

⁶ Марковић (1996), стр. 417.

⁷ Томић (1984), стр. 203.

⁸ Динић (1997), стр. 97. У истој грађи: село *Причевац*, долина *Прибилица*, коса *Причабаба*.

⁹ Почетком новембра 2000. године у разговору вођеном поводом нашег размишљања, др Момчило Златановић, један од записивача и добар познавалац и језичких, и друштвених, па и теренских прилика у јужној Србији, одлучно нам је потврдио да су

У тражењу одговора на питање шта би на апелативном плану могло значити *ѝри чел(у)* можда може помоћи оно што за *чело* налазимо у дијалекатској географској лексици у суседном македонском језику. Тамо је „*чело* п мет., геогр. 'рамнина међу два рида; рамно и голо место на планина; предниот дел на врв на планина'“.¹⁰

Од *ѝричел* до *ѝриче* ипак треба да дође преко губљења финалног -л и до промене рода. Мислимо да се то могло догодити на следећи начин.

1. Зона у којој егзистира *ѝриче* познаје промену финалног л > а, типа: *деа, цеа, бија* итд. *Причѐл* > *ѝричѐа*, прати, међутим, још једна појава релевантна за говоре Врања и околине. То је повлачење акцента ка почетку речи,¹¹ па би се, једновременно с првом појавом, или нешто иза тога, могао отворити процес: *ѝричѐл* > *ѝричѐа/ѝричѐа*, што омогућава асимилацију завршне вокалске групе у корист првог вокала: *ѝричѐа* > *ѝричѐе* > *ѝриче*.

Не би било несхватљиво ни да је са померањем акцента слабила позиција финалног л, па можда и изазвала његово отпадање.

Код Златановића, са терена Пољанице, налазимо и апелатив: *ѝричавка* „шума обично храстова, у припеку“ (324), затим „*Причавка* ж храстова шума у припеку у Рожацу“ (324), али и *ѝриче* (са малим почетним словом, дакле, апелативно, које дефинише као: „.../ причавка. У Пољаници је чест микротопоним Приче“ (324).

2. Пошто се апелатив *ѝриче* усталио с овим обликом, који се потпуно уклапа у категорију деминутива средњег рода, закон конгруенције могао је условити да се томе облику подреде и атрибути (горњи *ѝричел* > горњи *ѝриче* > горњо *ѝриче*).

Још је очигледнија (аналогна) ситуација с апелативом *забел* који значи „шуму омеђену означавањем 'забељивањем' стабала тако да се зна којој од суседних парцела припадају“. И овде претпостављамо поступак: *забѐл* > *забеа* > *забе*, с померањем акцента ка почетку речи.

Тиме се, дакле, од именице мушкога рода на консонант најпре створила форма на -а (забса), а потом на -е, мада, мислимо, не треба искључити ни могућност да је већ финално -л могло с удаљавањем од акцента да слаби и нестаје.

И, променио се род именице прилагођавајући се новом облику. Види се то из атрибута који конгруирају у синтагмама типа: *нашо за-*

сва оваква места окренута и „изложена“ сунцу, да су то шуме али и голети, најчешће врлети у општој својини те је тешко баш за њих везивати појам поклоњене земље.

¹⁰ Видоески (1999), стр. 171. То се може наћи и као „*Toponym za bregove: Velo Šelo (Krk)*“ — Скок (1971), стр. 304. И у бугарским говорима ће се паралела *чело* „место възправено като чело, *лек* 'припек, присойка' следователно 'человидно припечено място“ — Займов (1959), стр. 280, а ту и: Челопеч, Челник, Рогопеч, па и *Причел*.

¹¹ „...За акценат двосложних ријечи у говору Пољанице може се рећи да ту више нема ни класичне акценације са очуваним мјестом акцента (чему би одговарало наше *причѐл* нап. Н. Б.), али ни новије акценације са пренесеним акцентом на иницијални слог“ — Пецо (1994), стр. 174.

бе, горњо забе, оно(ј) забе. О томе обавештавају и топоними типа *Големо забе*, који, иначе, како је познато, боље од апелатива чувају своју, неретко и званичну форму.

У условима непомереног акцента, опет по дијалекатским законитостима јужноморавских српских говора, између вокала основа и *-а* < *-л*, ако је та ссквенца с вокалом предњег реда, развиће се секундарно, прелазно *-ј-* (типа: бил > биа > *бија*). Тако ће поред забел > забеа > *забе* настати и паралелни лик: забеа > *забе'а*. Он, разуме се, остаје у мушком роду, а јавља се и као микротопоним: *Забéја*, и живи паралелно са *забе*.

И *забе*, и *йриче* остају у оквиру семантичке групе народних географских термина, општих ознака реалија у простору, а с њима је, у истом говорном окружењу, у истој географској зони и: *риче* дем. од окомите стране неког узвишења које се означава као „рид“.

И то није све. Један тип привременог сточарског станишта (за пастира и стадо) у време испаша, у пољу, познат као *йрла*, или *йрло*, овде се такође лако преселило у средњи род, у случају микротопонима: Ковачево *йрле*.

Да закључимо. Мислимо да је *йриче* Пољанице и, шире, врањског краја могло настати од *йричел*. Семантичку везу ових лексема чини њихова „окренутост сунцу“ (лицем и челом), а обличку трансформацију омогућава појава *-л* > *-а*, карактеристична за јужноморавско дијалекатско подручје, и померање акцента ка почетку речи, чиме се олакшавају промене на крају речи и увођење новог облика у систем речи блиског значења, али другог (средњег) рода.

ЛИТЕРАТУРА

- Видоески (1999) — Б. Видоески: *Географска йерминологија во дијалектиите на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје 1999.
- Динић (1997) — Ј. Динић: *Ономасијска Заглавка* (рукопис предат редакцији Ономатолошких прилога ради објављивања, укупно 929 страна).
- Елезовић (1935) — Г. Елезовић: *Речник косовско-метохиског дијалекта*, СДЗБ 6; Београд 1935.
- Заимов (1959) — Ј. Заимов: *Местните имена в пирдопско*, София 1959.
- Златановић (1974) — М. Златановић: *Топоними Пољанице*, Прилози проучавању језика, бр. 10; Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1974, стр. 109–141.
- Златановић (1998) — М. Златановић: *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Марковић (1986) — М. Марковић: *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗБ 32, Београд 1986, стр. 417.
- Михајловић (1970) — В. Михајловић: *Анаџомска лексика у српскохрватској ономасији и географској йерминологији*, Зборник за филологију и лингвистику, бр. 13/2; Матица српска, Нови Сад, 1970.
- Павловић (1999) — З. Павловић: О топониму *Приче*, Наш језик XXXIII/1–2 за 1999. (стр. 107–111)
- Павловић М. (1968) Мил. Павловић, *Власина и Крајишће*, Врањски гласник књ. IV, Врање.
- Пејовић (1989) — П. Пејовић: *Микройпонимији Озринића* Ономатолошки прилози 10, Београд 1989.

- Пецо (1992) — *Савремена акцентуација говора Пољанице*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник), Ниш 1994; стр. 161–179.
- Скок (1971) — Р. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj I; JAZU, Zagreb 1971.
- Стевановић (1969) — В. Стевановић: *Говор Пољанице*, Врањски гласник, бр. 5; Врање 1969, стр. 399–422.
- Томић (1984) — М. Томић: *Говор Свиничана*, СДЗБ 30, Београд 1984.
- Урошевић (1975) — А. Урошевић: *Топоними Косова*, САНУ, Београд, 1975.

Резюме

Неделько Богданович

ПРИЧЕ

Автор предлагает вниманию читателей микротопоним *Приче* (юго-восточная Сербия) и выдвигает гипотезу, согласно которой данный топоним можно толковать, исходя из апеллятивного значения «местность, повернутая к солнцу, смотрящая на солнце». При этом необходимо считаться с диалектными особенностями, характерными для территории, на которой встречается данный топоним (-л > -а, передвижение ударения с последнего слога).